VII. Dvarvietės ir kaimavietės
Manor and Village Sites

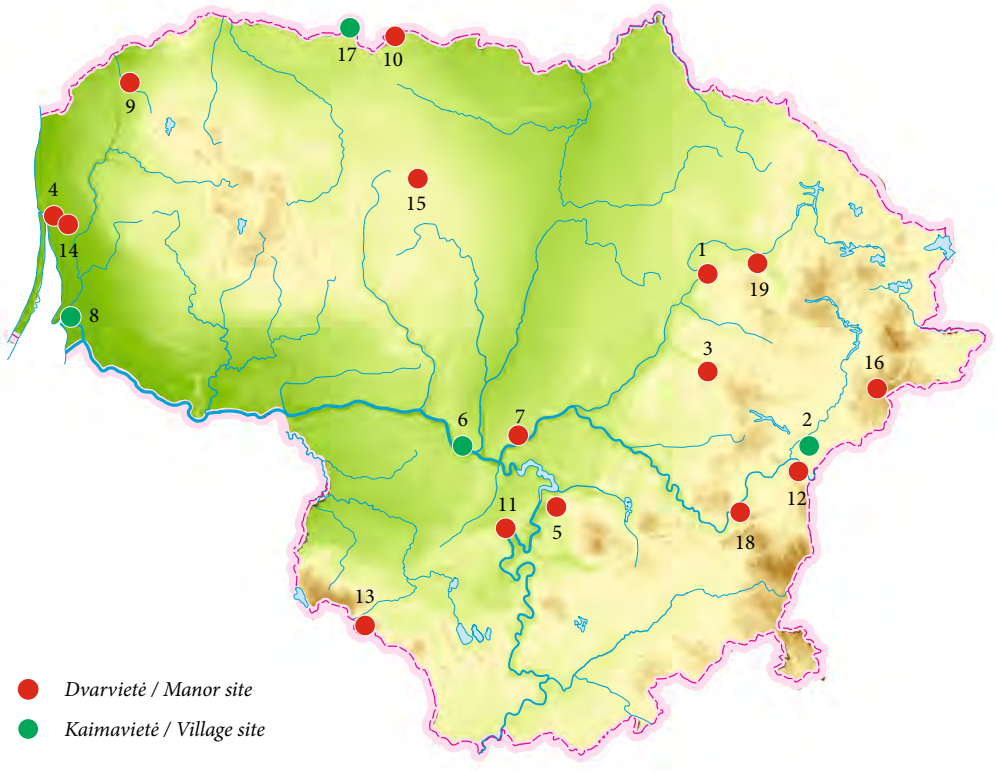

1. *Anykščiai (žr. XV)*
2. *Ažutakis (žr. XV)*
3. *Baltadvaris*
4. *Joniškė*
5. *Kruonis*
6. *Kulautuva (žr. IV)*
7. *Lapės*
8. *Minija*
9. *Mosėdis (žr. II)*
10. *Naujoji Žagarė*
11. *Prienai*
12. *Punžonys*
13. *Sabaliavas (žr. I)*
14. *Sendvaris*
15. *Šiauliai (ir IV)*
16. *Švenčionys*
17. *Vegeriai (ir IV)*
18. *Vilnius*
19. *Vyžuonos (žr. XV)*

Darius Balsas, Rokas Kraniauskas, Marius Petkus

Joniškės dvaras

2022 m. Joniškės dvaro sodybos ūkinio pastato teritorijoje (Klaipėda, Mokyklos g. 18A) atlikti archeologiniai tyrimai. Joniškės dvaro istorijos pradžia – XVII a., kai 1638 m. hausfogtas Adamas Krohnas kaip ištikimas hercogo tarnas Kulmo teise tarp malūno ir valsčiaus plytinės gavo du arimų ir pievų sklypus – Mažąją lanką ir Avių diendaržį. Per Septynerių metų karą dvarą nusiaubė rusai. XIX a. viduryje Joniškės dvaras pradėtas skaidyti į mažus nuomojamus sklypus. Tai buvo Joniškės kaimo pradžia. Dvaro pastatai sugriauti per Antrąjį pasaulinį karą. Šiandien Joniškės dvare išlikęs tik vienas ūkinis pastatas (Demereckas K., Elertas D., Genienė Z., Valančiūtė J. *Klaipėdos dvarai*. Klaipėda, 2015, p. 19–25).

Sklype anksčiau tyrimai vykdyti 2016 ir 2021 m. 2016 m. šiame sklype buvo ištirti 6 šurfai (15 m^2 plotas), juose aptikti 0,6–2,2 m storio XVIII–XX a. kultūriniai sluoksniai ir dviejų XVIII–XX a. pradžios dvaro pastatų pamatai (*ATL 2017 metais*, 2018, p. 706). 2021 m. sklype ištirtas 1392,5 m^2 plotas, atidengtos ir užfiksuotos XVII–XX a. II pusėje stovėjusių pastatų liekanos, aptiktos įvairios įgilintos struktūros (dvi duobės su statinių dugnais, kalkių duobė, stulpavietės), XVII–XVIII a. vidurio medinės krantinės liekanos, XIX a. II pusės–XX a. vidurio akmenų grindiniai, nuo 0,5 iki 2,75 m storio kultūriniai sluoksniai su XIII–XX a. radiniais.



1 pav. Tyrimų situacijos planas: 1 – Joniškės dvaro sodybos ūkinio pastato teritorija; 2 – 2016 m. tyrimai; 3 – 2021 m. tyrimai; 4 – 2022 m. ištirti plotai ir šurfai; 5 – 2022 m. žvalgyti plotai. D. Balso brėž.

Fig. 1. Area plan: 1 – extent of the farmstead of Joniškė Manor; 2 – 2016 excavation area; 3 – 2021 excavation area; 4 – trenches and test pits excavated in 2022; 5 – area surveyed in 2022.





2 pav. Plote 11 atidengti XVII–XX a. pabaigos pastatų pamatai iš PR (viršaus). R. Kraniausko nuotr.

Fig. 2. Foundations of 17th- to late-20th-century buildings in Area 11, top-down view from the SE.

3 pav. Plote 10 atidengti XVIII a. pabaigos–XX a. II pusės pastatų pamatai iš PR (viršaus). R. Kraniausko nuotr.

Fig. 3. Foundations uncovered in Area 10, dating from the end of the 18th to the second half of the 20th century, top-down view from the SE.

2022 m. ištirtas 508,35 m² plotas – 6 2x2 m dydžio šurfai (24 m² plotas), du plotai 10 (309,7 m² dydžio) ir 11 (178,65 m² dydžio) ir žvalgyta apie 1316 m² bendro dydžio teritorija (1 pav.).

Sklype atidengtos 5 pastatų liekanos: XVII–XVIII a. vidurio dvaro pastato pamato fragmentas, XVIII a. pabaigos–XIX a. I pusės pastato pamatas, XIX a. II pusės–XX a. I pusės pastato pamatai, XX a. II pusės betoniniai dviejų pastatų pamatai. Sklype aptikti pastatai yra užfiksuoti istoriniuose 1757, 1785, 1939 m. Klaipėdos miesto planuose ir 1944 m. aerofotonuotraukoje.

XVII–XVIII a. vidurio pastato liekanos atidengtos ploto 11 V dalyje, 50–60 cm gylyje (2 pav.). Likusi šio pastato dalis patenka į 2021 m. ištirtą plotą 3. Plote 11 atidengtas pastato Š kampo pamatas, kuris tęsiasi ŠR–PV kryptimi apie 2,2 m ir ŠV–PR kryptimi apie 3,1 m. Jo plotis – apie 50 cm, aukštis – 25–30 cm. Į Š nuo šio fragmento yra puslankiu sudėta akmenų eilė. Pamatas sudėtas iš 15x10–55x40 cm dydžio akmenų, tarpai tarp akmenų vietomis užpildyti raudonos spalvos molinėmis pusplytėmis, jų trupiniais ir moliu. Išlikusi viena pamatinių akmenų eilė. Kiti pamatai suardyti garažo statybų metu. Šalia pamato aptiktas XVII–XVIII a. vidurio kultūrinis sluoksnis su radiniais.

XVIII a. pabaigos–XIX a. I pusės pastato pamatas atidengtas 40–55 cm gylyje ploto 10 R dalyje (3 pav.). Šiame plote aptikti pastato ŠV sienos ir Š kampo pamatų fragmentai. Dalis šio pamato buvo suardyta per vėlesnes statybas. Pamato vietoje išlikęs tik griuvenų ruožas, pagal kurį galima atsekti buvusio pastato vietą. Šis griuvenų ruožas fiksuotas ir plote 11. ŠV sienos pamatas tęsiasi ŠR–PV kryptimi. Pamatai mūryti iš įvairaus dydžio (nuo 15x10 iki 60x40 cm) skaldytų ir neskaldytų akmenų, kurie rišti kalkiniu skiediniu. Fiksuotas pamatų aukštis 20–30 cm, plotis siekia 20–45 cm, ilgis apie 3,8 m.

XIX a. II pusės–XX a. I pusės pastato pamatai aptikti plote 10 (2 pav.). Pamatų paviršius atidengtas 30–60 cm gylyje. Į tyrimų plotą pateko 13,5x9,5 m dydžio pastato ŠR dalies pamatai, jo PV dalis suardyta vėlesnės rekonstrukcijos metu, kai buvo įrengti betoniniai pamatai. Pastatas orientuotas ŠR–PV kryptimi. Plote aptikti išorinių ŠV, PR ir 3 vidinių patalpų sienų pamatai, apardytos betoninės grindys su suformuotu lataku ir mūrinis šulinėlis, kuriame buvo sukrauti durpių briketai. Pamatų plotis – 20–80 cm, aukštis – 15–80 cm. Beveik visi pamatai sumūryti iš akmenų. Tarpai tarp didelių akmenų užpildyti mažesniais akmenimis ir raudonos spalvos molinėmis plytomis, pusplytėmis ir jų trupiniais. Mūras rištas kalkiniu ir cementiniu skiediniu. Viena siena sumūryta iš raudonų molinių plytų, kitose esama tik plytų mūro likučių. Rasta viena plyta su įspaustu gamykliniu ženklu CREMMEN. Šiuo ženklu žymėtos XIX a. 5–6 dešimtmetyje Kremene, Vokietijoje, gamintos plytos. Taip pat vienoje patalpoje aptiktas 1,1x0,95 m dydžio mūrinis šulinėlis, kurio mūre panaudota plyta yra su užrašu JANISCHKEN. Joniškės teritorijoje XX a. pradžioje veikė plytų gamykla.

XX a. II pusės betoniniai pamatai aptikti plotuose 10 ir 11. Vėlyvų pamatų paviršius plote 10 fiksuotas 10–85 cm gylyje. Jie yra 0,4–1,16 m pločio ir 20–50 cm aukščio. Betoninių pamatų kryptys sutampa su mūrinių pamatų orientacija. Įrengiant šį pamatą buvo apardytas mūrinis dvaro pastato pamatas. Ploto 11 R dalyje atidengti čia stovėjusio ir 2021 m. nugriauto garažo betoniniai pamatai.

XX a. vidurio akmenų grindinys atidengtas šurfuose 17 ir 19 10–15 cm gylyje po asfalto danga. Grindinys sudėtas iš 11x7–35x25 cm dydžio lauko akmenų ant 10–15 cm storio supil-



4 pav. Plote 11 rastos XVII a. koklių šukės. D. Paparigos nuotr.

Fig. 4. 17th-century stove tile fragments found in Area 11.

tinio gelsvo smėlio sluoksnio. Dalis akmenų su apskaldytais kraštais ir paviršiais, bet daugelis yra natūralūs ir neskaldyti. Akmenų viršutinės plokštumos nenudilusios, grindinys nebuvo ilgai naudojamas. Akmenys kloti paprastai, neformuojant rašto. Po grindiniu fiksuotas Antrojo pasaulinio karo degėsių sluoksnelis ir XIX a. II pusės–XX a. I pusės sluoksnis su pavienėmis griuvenomis.

Tyrimų metu fiksuoti 5 cm–1,6 m storio kultūriniai sluoksniai, kuriuose rasta XVII–XX a. datuojamų radinių. Beveik visose tirtose vietose, išskyrus plotą 11, fiksuoti vėlyvi arba natūralūs sluoksniai. Tyrimų vietos paviršiuje yra 10–30 cm storio niveliaciniai kiemo dangos sluoksniai. Po jais aptiktas 20–80 cm storio XX a. II pusės–XXI a. supiltinis, technogeninis gruntas ir 5–40 cm storio XX a. vidurio–XX a. pabaigos kultūrinis sluoksnis. 40–90 cm gylyje plotuose 10 ir 11 atidengtas 5–60 cm storio XIX a. II pusės–XX a. I pusės kultūrinis sluoksnis. Sluoksnyje rasta įvairių to laikotarpio dirbinių – buitinės keramikos šukių, metalinių sagų, švininė plomba ir 1844, 1850 ir 1877 m. monetų. Po kultūriniais sluoksniais fiksuotas 10–95 cm storio natūralaus pilko ir rusvo dirvožemio sluoksnis. Sluoksnis leidžiasi ir storėja iš PR į ŠV. Šiame sluoksnyje archeologinių radinių neaptikta. Plote 11, šalia atidengto pamato, apie 20 m^2 plote, aptiktas lokalus, šalia buvusio pastato suformuotas XVII–XVIII a. vidurio kultūrinis sluoksnis, kurį sudaro permaišytas pilkas ir rusvas dirvožemis su moliu ir raudonų molinių plytų nuolaužomis. Sluoksnio storis siekia 15 cm, jame rasta 1646–1648 m. Kristinos Augustos Vazos moneta, Konrado ir Kornelijaus Lauferių 1660–1676 m. skaičiavimo žetonas, XVII a. datuojamų koklių nuolaužų (4 pav.), molinių indų šukių, gyvūnų kaulų. Įžemis – gelsvas ir rausvas molis, priesmėlis, vietomis gelsvas, rūdingas smėlis arba pilkas ir melsvas priemolis, tyrimų vietose atidengtas 0,45–1,6 m gylyje. Įžemyje aptiktos įvairios įgilintos struktūros – duobės, kurios susijusios su dvare vykdyta ūkine veikla, tvorų ir pastatų statyba. Jos įvairių formų ir dydžių, įgilintos nuo 20 cm iki 80 cm gylio. Kai kuriose duobėse aptikta įkastų, aptašytų medinių rąstų – tvoros stulpų.

Ištirtuose plotuose ir šurfuose atidengtos ir užfiksuotos Joniškės dvare XVII–XX a. pusėje stovėjusių pastatų liekanos, aptiktos įvairios įgilintos struktūros (duobės ir kuolavietės), XX a. vidurio akmenų grindinys. Tyrimų metu aptikti nuo 50 cm iki 1,6 m storio kultūriniai sluoksniai, kuriuose rasta XVII–XX a. datuojamų radinių. Radiniai perduoti į MLIM.

Joniškė Manor

In 2022, a total area of 508.35 m^2 (Fig. 1) was investigated in Joniškė Manor (18A Mokyklos St., Klaipėda), and the remains of five buildings dating from the 17th to the 20th century were uncovered (Figs. 2, 3). Archaeological layers from 50 cm to 1.6 m thick were recorded, with finds dating from the 17th to the 20th centuries. In Area 11, next to the exposed building

foundation, a localised 15-cm-thick archaeological layer was found in an area roughly 20 m^2. The deposit accumulated next to the former building contained 17th- to mid-18th-century finds: a Christina Augusta Vasa coin from 1646–1648; a Conrad and Cornelius Laufer counting token from 1660–1676; fragments of 17th-century stove tiles (Fig. 4); shards of clay vessels; and animal bones.

Ugnius Budvydas

Naujosios Žagarės dvaras

Naujosios Žagarės dvaras (Joniškio r., Žagarės sen.) istoriniuose šaltiniuose minimas nuo XVI a. pradžios (Miškinis A. *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*, t. III: *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*, kn. II. Vilnius, 2007, p. 375). Žinoma, kad dvaras iki pat XVIII a. pabaigos priklausė karališkajai Šiaulių ekonomijai. 1795 m., po trečiojo ATR padalijimo, Rusijos imperatorė Jekaterina II Šiaulių ekonomiją padovanojo savo favoritui grafui Platonui Zubovui (Semaškaitė I., Semaška A. *Dvarų enciklopedija*. Vilnius, 2017, p. 336–337). Vis dėlto rašytiniai šaltiniai neleidžia tiksliai pasakyti, kada Žagarės dvaras buvo įkurtas dabartinės dvarvietės vietoje. 1858 m. dvarą įsigijo rusų grafas Dimitrijus Naryškinas. XIX a. 7 dešimtmečio pradžioje buvo pastatyti neoklasicistinio stiliaus Žagarės dvaro rūmai (Semaškaitė I., Semaška A., *Dvarų enciklopedija*. Vilnius, 2017, p. 336–337). Rūmus supo angliško stiliaus parkas, pradėtas kurti XIX a. viduryje, o baigtas – 1898 m.



1 pav. 2021–2022 m. Naujosios Žagarės dvaro sodybos žvalgymų situacijos planas: 1 – kultūros vertybės ribos; 2 – žvalgytų takų vietos; 3 – žvalgytų vandentiekio trasų vietos; 4 – žvalgytų elektros trasų vietos; 5 – žvalgytų melioracijos trasų vietos; 6 – esami melioracijos grioviai; 7 – aptiktų mūro struktūrų vietos. U. Budvydo brėž.

Fig. 1. Area plan of the 2021–2022 survey of New Žagarė Manor: 1 – boundaries of the cultural heritage site; 2 – surveyed paths; 3 – surveyed water supply routes; 4 – surveyed electric cable routes; 5 – surveyed drainage channels; 6 – existing drainage channels; 7 – newly discovered brick structures.